

Bathó Edit

Egy legendás kürt a jászok néphagyományában

A jászberényi Jász Múzeum őrzi a jászok legféltettebb kincsét, a 43 cm hosszú, elefántcsontból készült, díszesen faragott, híres Jászkürtöt, amelyet emberemlékezet óta Lehel kürtjeként is említenek. Az 1874. december 26-án megnyitott múzeum számos becses tárgyat kapott a várostól megőrzésre, így többek között a jászok kürtjét is, amelyet Ozoróczky János múzeumőr 1-es leltári szám alatt vett nyilvántartásba. A kürt azóta is a múzeum mindenkori állandó kiállításának legfőbb ékessége. (1. sz. fotó)

A kürt eredete, díszítménye és Jászberénybe kerülésének körülménye évszázadok óta foglalkoztatja a kutatókat, de annak ellenére, hogy a kürről ez idáig igen sokan¹ és sokat írtak, a teljes igazságot mind a mai napig nem sikerült kideríteni.

A kürt mondái

A hagyomány a jászberényi kürről kapcsolja az egyik legszebb magyar hősi mondánkat, a Lehel-mondát. Kálti Márk 14. századi Képes Krónikája a következőképpen írja le a gyászos kimenetelű 955-ös augsburgi csatát: „*Elfogták ezen a helyen Lélt és Bulcsút, a jeles kapitányokat, s a császár színe elé vezették őket. Megkérdezte a császár, miért olyan kegyetlenek a keresztényekhez.*

Felelték:

Mi a magasságbeli isten bosszúja vagyunk, ő küldött minket rátok ostorul: ha abbahagyjuk üldözéseket, akkor elfogtok és megöltök bennünket.

Mondotta a császár:

– Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyent akartok!

Szólott erre Lél:

– Adjátok ide kürtömet! Hadd fűjjam meg előbb, aztán felelek.

Odaadták a kürtjét, s amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a császár közelébe lépett, s oly erővel vágta homlokra a császárt, hogy – mondják – a kürt eltörött, a császár pedig belehalt ebbe az egyetlen ütésbe: mondotta neki Lél:

– Előttem jársz és szolgám leszel a másvilágon!

Azt hiszik ugyanis a szittyák, hogy akiket életükben megölnek, a másvilágon nekik szolgálnak. Nyomban lefogták és Regensburgban bitófára akasztották őket.”²

A monda szerint Lehel kürtje az ütéstől kicsorbult, olyan formán, mint ahogyan azt a berényi kürtön is látni lehet. Az irodalomban elsőként Bombardus azonosítja a Jászkürtöt Lehel vezér kürtjével, 1718-ban kiadott Tophographiájában.³ A helyi hagyományban azonban már korábbról is vannak adataink. A kürt Jászberénybe kerülésének idejét és körülményeit mind máig homály feddi, azt azonban a korabeli úti jegyzetekből és leírásokból pontosan tudjuk, hogy a 17. század nyolcvanas éveitől a jászberényi főtemplom falán függött, s ekkor már Lehel kürtjeként említték. Ezt igazolja Mikó János, a felcsíki hadak hadnagyának feljegyzése is, aki 1682 augusztusában Apafi Mihály erdélyi fejedelem seregével együtt átvonult a városon:” 28. Aug. voltam a jászberényi templomban és úr Haller Pál uram ő nagysága és Apor Lázár is jöttek, ott ettünk fölöstököt, ott láttam az Leend kürtjét, mellel

¹ Molnár Ferenc 1788., Nemes Décsy Antal 1814., Horváth Péter 1820., Jerney János 1826., Szeremley Miklós 1847., Bock Ferenc 1860., Ipolyi Arnold 1854., Tóth Béla 1895., Pulszky Ferenc 1897., Hampel József 1903., László Gyula 1958., 1973., Selmeczi László 1998., 2008., Kiss Etele 2000.

² Képes Krónika, 1978: 69.

³ László Gyula 1958:8., László Gyula 1973: 8., Selmeczi László 1998: 6.

megölte volt az királyt.”⁴ A Jászkunság eladását követően, az új földbirtokos, a Német Lovagrend ünnepélyes beiktatására 1702. május 21-én került sor Jászberényben.⁵ Az ünnepségen résztvevő Rethel Sebestyén lovagrendi titkár is megemlékezik a kütről: „*Mai napon egyéb nem történt, mint hogy a délutáni isteni tiszteleten részt vettünk, azután pedig egy régi elefántcsont kürtöt mutattak, a mellyel Capitain Lech Konrád császárt agyonütötte volna.*”⁶ Egy év múlva, 1703. április 13. és május 10. között, a Lovagrend megbízásából báró Kageneck Henrik végez adminisztrációs tevékenységet a Jászságban, aki szintén találkozik a kürttel: „*Van a / jászberényi / plébánia-templomban egy érthetetlen alakokkal ékesített nehéz kürt, amiről az a monda, hogy az Lehel „ dux Cumanorum et Jazigoniae” tulajdona volt, azzal ütötte agyon Konrád császárt.*”⁷ Kageneck azt is megjegyzi, hogy egykoron „*A kürt tele volt töltve színarannyal, de egy pasa kivájatta.*”⁸ Hogy ez valóban így történt volna, erről a többi korabeli forrás nem tesz említést. Amikor Bél Mátyás 1730-ban végigjárta az egész Jász-Kun-Hármas Kerületet, Jászberényben tett látogatásakor ugyancsak nem mulasztotta el feljegyezni, hogy „*Ittlétünkör láttuk Lehel magyar vezér kürtjét, mellyel a monda szerint megölte Konrád császárt.*”⁹

A Jászkürt Lehel kürtként való népszerűsítésében jelentős szerepet játszott Molnár Ferenc kiskun kapitány 1788-ban, Bécsben megjelent, „*Jász-Berény Várossában lévő Lehel Kürtének, vagy Jász-Kürtnek esmérte*” című munkája, s jöllehet „*Állítását Molnár úgy szólván, semmi okokkal, vagy történelmi tekintetekkel nem támogatta, és mégis sokaknak annyira tetszett véleménye, hogy a Jász Kürt mind inkább Lehel Kürtének kezdetnek hívatni.*” – írta 1817-ben a Tudományos Gyűjtemény IV. kötetében egy magát megnevezni nem akaró kritikus.¹⁰

A Jászkürt Lehel kürtjével való azonosítása az adatok tanúsága szerint a 17. századtól nyomon követhető. A kürt titokzatos volta azonban minden korban komolyan foglalkoztatta a jászokat, s magyarázatokat próbáltak keresni a megválaszolatlan kérdésekre. (pl. Mikor és hogyan került Jászberénybe? Mitől csorbult meg a széle? stb.) Ezek magyarázatára több helyi szájhagyományt is ismerünk. Általánosan közismert a Jászságban az a vélekedés, hogy a tatárjárás alatt Jászfényszaru határában rejtik el a kürtöt, s csak később egy szántás alkalmával fordítja ki egy eke a földből, s ekkor csorbult meg a széle. A közismert Lehel-monda egy sajátosan aktualizált helyi változatát ismerjük szintén Jászfényszaruból: „*Lehel hadvezér volt... ennek vót olyan kürtje, ha megfújta, elhallatszott ezer kilométerre a kürt, olyan hanggal szólt. Hát a besenyők ellen harcolt Lehel, mer a besenyők nagyon garázdálkodtak. De oda is lett a besenyőség, úgy hogy máma se tud senki rúla, a besenyőkrül, hogy azok hova lettek. Hát egy csomó besenyő megtámadta Lehelt. Lehel kocsin ült, a kürtöt fogta a kezibe, hogy fújja. De hogy odaértek, abbahagyta a fújást, megtámadták. Lehel a kürtjivel a besenyővezért úgy fejbevágta, hogy azonnal meghalt és mind elszaladt az összes besenyő. Ekkor csorbult meg a Lehel kürtje. Ezt a kürtöt pedig Lehel akkor elhagyította, hogy neki nem kell. Múltak az idők, ezredek, századok. Homokszálláson a Lehel kürtjét megtanáta egy juhász, mikor a birgéket őrzötte....Akkor ezt a kürtöt beadta a hatóságnak. A hatóság őrizetbe vette és elvitték Jászberénybe. Még máma is ott van, Jászberénybe őrzik a Lehel kürtjét.*”¹¹ Igen érdekes e mondában, hogy a történet színhelyét a Jászságba helyezi át, ahol garázdálkodó besenyők támadják meg a magyar sereget. A monda sajátosan ötvözi Lehel vezér hősi mondáját a helyi hagyománnyal. A mondában szereplő Homokszállás Jászfényszaru régi nevére utal, ugyanis

⁴ Gyárfás István 1885:407., Selmeczi László 1996:6.

⁵ Kiss József 1979:54.

⁶ Selmeczi László 1998:6.

⁷ Selmeczi László 1998:7.

⁸ Illéssy János 1999. VI. évf. 1. sz. 6.

⁹ Bél Mátyás 1975:48.

¹⁰ B. V. L. 1817:97.

¹¹ Nagy Magdolna egyetemi hallgató gyűjtése Kovács Imrétől, Jászfényszaru, 1975. Jász Múzeum hangtára.

Pesthy Frigyes 1864-es Helynévtárában azt olvashatjuk, hogy a település a „ *Monda után kiindulva hajdan homok szállásának is nevezetett.*”¹² Corvin Mátyás 1469-ben kelt kiváltságos levelében a várost „*Fowen-szaru*”-nak említik, s Palugyai Imre úgy véli, hogy „ *Fényszaru nevezetét vette a Fényesszaru Jász-Kürttől, mely a monda szerint itt tartatott, mint valaha a Jászok főtanyáján.*”¹³ Hasonló véleményen van Ipolyi Arnold is, aki a „Magyar Mythológia” című munkájában foglalkozik a Lehel mondával és annak kürtjével. Ipolyi a kürtöt hadi tárogatónak tartja, s megjegyzi, hogy a hozzáfűződő monda „*emléke egy jász ereklyében tartatik fen, az ismeretes máig fenlevő Lehel kürtjében vagy jászkürtben, s tőle veszi nevét Fén-szaru jász város is, hol az előtt tartatott.*”¹⁴ Ugyan így vélekedik a XX. század elején Scheftsik György, amikor leírja, hogy Fényszaru „ *A hagyomány szerint nevét a határában, a fővenyen talált kürttől nyerte, melyet Lehel Kürtjével azonosítottak.*”¹⁵ Más források ugyan akkor a település nevét a „*fővény-szarvtul*” származtatják, mivel homokos helyen a „ *Jászság szarván áll*”.¹⁶ Ilyen formán viszont, aligha van köze a város nevének a Jászkürthöz, s az sem bizonyítható, hogy valaha is Jászfényszarun tartották volna. A kürtöt, mint a jászok legfőbb jelképét, a jászkapitányok méltóság jelvényét minden valószínűség szerint mindenkor a Jászság központjában, Jászberényben őrizhették, „ *melly a Jászságnak eleitől fogva anya városa volt.*”¹⁷

Jászfényszaru mellett Jászárokszállás is versengett a Jászkürt történeti birtoklásáért. Egy másik helyi hagyomány szerint a tatárjárás idején nem Fényszaruban, hanem Jászárokszálláson a Szarvagy patak medrében rejtették el a kürtöt, s később ott is találták meg. Sőt maga a patak is innen kapta a nevét. E vélekedés azonban csupán a színhagyományra és a képzelőerőre támaszkodik, semmi kézzel fogható bizonyíték nem igazolja.

A Jászkürt eredetével, s a rajta lévő faragványok értelmezésével a 20. században Hampel József és László Gyula foglalkozott a legtöbbit. Kutatásaik szerint a jászberényi elefántcsont kürt a 9-10. századból, Bizáncból származó munka, amelyet vadász vagy harci kürtként, esetleg császári cirkuszi játékok alkalmával használhattak.¹⁸ László Gyula később revidálta ezzel kapcsolatos korábbi megállapítását.

Legújabbán pedig Selmeczi László tette közzé összehasonlító kutatásainak eredményét, amely szerint a díszesen faragott jászberényi, elefántcsont kürt a 12. század második felében Kijevben vagy Magyarországon készülhetett, s ajándékként kerülhetett a jászok birtokába.

Munkája másik figyelemre méltó konklúziója az, hogy a Jászkürtnek feltehetően korábban semmiféle köze nem volt Lehelhez, de éppen „*a jászok által őrzött hagyományok frissessége miatt válhatott a Lehel-monda autentikusnak vélt tárgyi bizonyítékává.*”¹⁹

A kürt, mint szimbólum és méltóság jelvény

A jászberényi kürt, annak ellenére, hogy a 17. századtól kezdve egyre inkább Lehel kürtjeként is ismertté válik, minden időben megmaradt Jászkürtnek és a jászok szimbólumának. Mint a Jászság és a jászok összetartozásának legfőbb jelképe a pecsétteken és a települések címereiben is megjelent. A Jászkürt legkorábbi, 1543-ból való ábrázolása nemrég került elő a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban, egy 1791-ből származó jászkiséri mészárszék és

¹² Pesthy Frigyes 1978:81.

¹³ Palugyai Imre 1854:131-132.

¹⁴ Ipolyi Arnold 1854:533.

¹⁵ Scheftsik György 1935:396.

¹⁶ Tóth János 1976:38., Szabó László 1980:307.

¹⁷ Tudományos Gyűjtemény 1838:94.

¹⁸ Hampel József 1903:97-116., László Gyula 1973:10-17.

¹⁹ Selmeczi László 1998:6-7.

kocsmabérlési leveléről.²⁰ (2. sz. fotó) Már régebb óta ismert a Jászberényi Református Egyház 1642-ből való pecsétjének rajzolata, amelyen ugyancsak a kürt sematikus képe látható. Címeres pecséten való legkorábbi megjelenése a jászberényi főbírák, „*nemzettségük régi szokott pecsétjével megerősített*”, 1645-ből származó, egyoldalas levelén maradt ránk. Az épen megmaradt pecséten a kürt egy hármas gömbben végződő kereszt jobb oldali ágán függ. Jászberény mai címerének első változata 1699-ben alakult ki, amelyen a kerek talpú tárcsapajzs alsó felében balra fordított díszes kürt lebeg, s fölötte a zsinórzat mintegy hurkot képezve, két bojtban végződve hajlik alá.²¹ A 18. század második felétől több jász település pecsétképében is megjelenik a kürt, így 1670-ben Jászakisér, 1696-ban Jászapáti, 1699-ben Jászdózsa, 1707-ben Jákóhalma, 1711-ben Árokszállás, 1733-ban Mihálytelek, 1735-ben Alsószentgyörgy, 1742-ben pedig Felsőszentgyörgy sigillumában tűnik fel a Jászkürt képe. A Jászság 1708-as első címerében, egy jász vitéz jobb karjával emeli magasra a kürtöt, a jászok közös szimbólumát. Az 1746-ban királyi adományként kapott Jászkun Kerületi címerben pedig már egy, a kezében kürtöt tartó, vágató lovas jelképezi a Jászságot. (3. sz. fotó) Szimbólumhasználat terén a jászsági településeket éppen a Lehel-kürt jelenléte teszi igazán egyedivé – írja Botka János. Amíg korábban a kürt jelképpé emelése elsősorban Szent István országához való tartozást és a magyar rendiségbe való betagozódást kívánta segíteni, addig a 18. század közepétől egyre inkább e sajátos kiváltságokkal és közjogi helyzettel bíró népcsoport összetartozását jelképezte.²² Minden valószínűség szerint nagy szerepet játszott a kürt általános szimbólummá válásában a Jászkunság 1702-ben történt eladása, s az azt követő próbálkozások a szabadság visszanyerésére, s végül pedig az 1745-ös redemptio, amely még szorosabb egységbe forrasztotta a Jász-Kun-Hármas Kerületet, de különösképpen a jászokat.

A Jászkürt, mint a jászok legbecsesebb ereklyéje, egyben a mindenkori jászkun főkapitányok méltóság jelvénye is volt. Ünnepi alkalmakkor oldalukon vagy vállukon viselték, mint hatalmuk jelképét.²³ Az 1867-i koronázáson a kerület bandériumának élén lovagló gróf Ráday Gedeon jászkun főkapitány a vállára akasztva viselte a becses ereklyét.²⁴ Ekkor történt az a sajnálatos eset, hogy a kürtön a meglévő csorbuláson túl egy újabb sérülés is esett. Erről így ír naplójában Szűcs Mihály jászfényszarui főbíró, aki maga is résztvevője volt a Jászkun bandériumnak : „... azt mondja a főkapitány (t.i. Ráday Gedeon), öcsém én is igen szomjas vagyok, fogd meg a lovamat majd elmegyek én is megiszom egy pohár sört, erre az öreg úr nagy nehezen leszáll a lováról és beront a nép közé, a pohár sör felemésztésére gyors léptekkel jön felém és megláttam, hogy a nyakába csüngő Lehel kürt alsó végéből egy jó darab le van törve, rögtön figyelmeztettem a tett kár mi módoni állására, mire ő mágnási dühével nekem ront, hogy mit találsz ki még, azt gondolod, hogy én annyira tudnám becsülni ezen régi ereklyét, hogy még azt gondatlanságom miatt el is törném. Erre lepattanok a lovamról és át fordítom a nyakában csüngő kürtöt szemem elé, hogy nézze meg mily kár van a jász kürtben, mi felett szemlét tartott és meglátván annak csorbulását s fájdalommal mondja, ez már roppant kár, ezt valószínűleg hátul a magyar nyereg hátulsó része törte le, hanem kösd fel jobban a nyakamba, hogy többé a nyeregkápához ne verődjék, majd megcsináltatom én ezt, hogy a vármegye nem tudja meg. Igaz ugyan, hogy meg is csináltatta, a melynek a külső részén nem is látható, hanem a bel üregében igen észrevehető, miután a toldott rész sokkal fehérebb, mint a régi.”²⁵ Az 1896-os millenniumi hódoló menetben felvonult a díszes Nádorhuszár egyenruhát viselő Jász-Kun Bandérium is, élükön Almássy Árpád, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánjával. A főispán a felvonulás során viselni akarta a Jászkürtöt, e

²⁰ Farkas Kristóf Vince 2016:12.

²¹ Botka János 1996:80-83.

²² Horváth Péter 1825:143., Botka János 1996:83-84.

²³ Baksay Sándor 1917:258.

²⁴ Hampel József 1903:111-112., Tóth Béla 1984:14.

²⁵ Szűcs Mihály 1996:50.

tervét azonban Koncsek István jászberényi polgármester meghiúsította, mert csupán aláírás ellenében adta volna ki a kürtöt. A megyei főispán azonban nem volt hajlandó aláírni az átvételi elismervényt, így a kürtöt sem akaszthatta a vállára.

A jászkun főkapitányokat és a jászkapitányokat mindenkor megillette az a végtisztesség is, hogy temetésükkor a Jászkürtöt a koporsójukra tették. (4. sz. fotó)

Jeles alkalmakkor ittak is kürtből, mert a jászok régi szokásuk szerint a Lehel kürtjéből itatták meg kedvesebb vendégeiket. A bort a kürt öblébe szorított, ezüstözött arany pohárba öntötték (ezt ma is őrzi a Jász Múzeum) és úgy köszöntötték egymásra.²⁶A jászok ezen régi szokásáról számol be Gvadányi József peleskei nótáriusa, amikor 1788-ban Jászberénybe érkezik, s egy régi iskolatársa, aki egyben a város sáfára, a városházánál vendégül látja, s ekkor áldomást isznak a kürtből.²⁷

*„ Jó egri bort töltött Lehelnek kürtjébe,
Színig tele lévén tartotta kezébe,
Megitta érettem, nem maradt cseppjébe
Semmi. Álmélkodva néztem a szemébe.*

*Nékem is megtöltvén, azt kezembe vettem,
Ő érette iván, kétszer pihentettem,
Oly prefektiora, mint ő nem mehettem,
Egy huzomba aztat belém nem önthettem.*

*De a mesterségét a két vendég tudta,
A kürtöt mind kettő oly gyorsan hajtotta,
Hogy míg szem pillantott, üresen tartotta
Kezébe, s hogy újra töltsék, óhajtotta.*

*Az főkapitánynak az egészségéért
Más kapitányokért és hadnagyokért,
Ittunk azoknak is feleségökért,
Végre fegyvereik boldogulásáért.”*

1847-ben Szögyéni-Marich László országbíró, mint titkár kísérte el István-nádort országjáró körútjára, amely során a Jászságban is megfordultak. A magas rangú vendégeket Jászberényben Szluha Imre Jászkun kerületi nádori főkapitány fogadta, majd a kerületi székházban szállásolták el és vendégelték meg őket. Az ebéd folyamán ittak a Lehel kürtjéből is, amelyről így ír Szögyéni-Marich László: *„ Az udvarlások után nagy ebéd volt a teremben, mely alatt a köszönő ivások Lehel kürtjéből történtek. Kézről-kézre adta egyik vendég a másíknak a kürtöt. A Lehel kürtjéből való ivás a jász-kun kerületeknél már igen-igen régi magyar szokás, oly vendég irányában kivált, a kit különösen meg akarnak tisztelni...A kürt alsó terebélyes nyílásába teszik ivás alkalmával a borospoharat és hogy megállhasson, az üreget asztalkendővel betömik - így ment a kürt áldomás alkalmával kézről-kézre.”*²⁸ Hasonló módon ivott a jászok kürtjéből Ferenc József császár és Erzsébet császárné is, amikor országjáró körútjuk alkalmával 1857. Május 23-án Jászberénybe érkeztek. A korabeli sajtó így számol be az örvendetes eseményről: *„... ebédnél, a főkapitány áldomását Császár Ő Felsége a történeti nevezetességű Lehel Kürtből viszonzá. Ő Felsége a hű jászkun nép jólétéért ivott, s aztán a Császárné Ő Felségének is átnyújtá a kürtöt.”*²⁹

²⁶ Tóth Béla 1984:14.

²⁷ Gróf Gvadányi József 1790:25.

²⁸ Szabó László 1978:165.

²⁹ Budapesti Hírlap 1857. május 26. 119. sz. Ezúton mondok köszönetet Sugárné Koncsek Aranka helytörténeti

Míg a korábbi leírások arról szólnak, hogy a 17-18. században a kürt a Nagytemplom falán függött, a 19. század elejétől azonban már a „ város házában tartatik”, majd 1874-ben pedig a Jász Múzeum gondjaira bízzák.

Hosszú ideig tartotta magát a Jászságban az a hiedelem, hogy a Jászkürt mitikus erővel is bír, mert aki belőle Zagyva-vizet ivott, „ azonnal jásszá lett tőle.”³⁰ Valószínű, hogy ebből a hiedelemből táplálkozott az a szokás is, amelyet az 1930-as években Réz Kálmán nyugalmazott plébános, a Jász Múzeum akkori igazgatója alakított ki. A szokás lényege az volt, hogy néhány arra érdemesült, nem jász személy, ha a múzeumban megérintette a Jászkürtöt, akkor ünnepélyesen díszjásszá fogadták. Az eseményről egy mives oklevelet is kapott, amelyet aztán büszkén őrzött meg az utókor számára. (5. sz. fotó)

A Jászkürt, mint szimbólum a pecséteken, címereken kívül sok egyéb más helyre is felkerült és hirdette a jászok összetartozását. Így például gyakorta láthatjuk a kürt ábrázolását a mives céhleveleken, a faragott céhbehívó táblákon és a díszes meghívókon. (6. sz. fotó) Már a múltban is jó néhány vendéglő és fogadó viselte a kürt nevét. Jászberény 1731-ben felépített vendégfogadójának a Scheckenbach-féle patika mellett, a Jászkürt nevet adták.³¹ 1895-ben egy ideig ebben a fogadóban működött a Jász Múzeum is, ahol a kürtöt őrizték. Hasonlóan Jászkürtnek nevezték el Jászárokszálláson az ugyancsak 1731-ben, a régi Pest-egri postaút mellett, közköltségen emelt fogadót is. A földszintes épület, kőkeretes kapujának zárókövén ma is látható a faragott Jászkürt.³² Az egykori jákóhalmi fogadó pedig egészen napjainkig a Lehel kürt nevet viselte, jelenleg átalakítás alatt áll. Néhány épületen ugyanakkor csupán a kürt faragott képe látható díszítményként. (pl. a jászberényi Nagytemplom főbejárata és a jákóhalmi Szent Jakab templom főbejárata fölött, a jászberényi Terplán Zénó Ferences Szakközépiskola épületén.)

Napjainkban újult erővel jelentkezik a Lehel kürtje illetve a Jászkürt, mint szimbólum utáni érdeklődés. Számatalan intézmény, vállalat, egyesület (Lehel Vezér Gimnázium, Lehel Hűtőgépgyár, Lehel Gyöngye Étterem, Lehel SC, Jászkürt ABC, Jászkürt újság, Lehel Társastánc Klub, Lehel Sportklub, Kürt Vendéglő stb.) viseli a nevét, s a kürt ábrázolása a legkülönbözőbb helyen tűnik fel. (pl. prospektusok, térképek, pólók, poharak, hamutartók, vázák, kulcstartók, boros üvegek, tejes és tejfölös dobozok stb.)

A kürt iránti országos érdeklődés minden korban figyelemre méltó. Nagyon sokan jöttek és jönnek el ma is Jászberénybe, hogy a kürtöt láthassák. Néhány alkalommal pedig magát a kürtöt szállították el egy-egy kiállításra, hogy a szélesebb közönség is megcsodálhassa. 1876-ban Szabó József múzeumőr szállította fel a kürtöt Budapestre, a Károlyi-palotában megrendezett műtörténeti kiállításra,³³ majd 1896-ban újból bemutatták a millenniumi országos kiállításon. 1896. április 22-én Koncsek István polgármester személyesen adta át a 40000 forintra biztosított Jászkürtöt a Történelmi Társaság elnökének. A 20. században is kimozdították néhányszor szokott helyéről, így 1996 márciusában ott szerepelt a Magyar Nemzeti Múzeum honfoglalás-kiállításában, majd ugyanez év júniusában ismét Pestre utaztatták, a Hősök tere felújított király-szobrainak avatására.

A kürt megnevezését illetően napjainkban is egyaránt felváltva használják a Jászkürt és a Lehel kürt elnevezést. A rendszerváltás óta azonban észrevehetően gyakrabban fordul elő a Jászkürt megnevezés, s a jászok ismételten nagyobb hangsúlyt fektetnek a jász összefogás gondolatának kifejezésére. Ennek ékes példája az újkori jászkapitány választása, amelyre első alkalommal 1998. május 30-án megrendezett III. Jász Világtalálkozón került sor. Azóta

kutatónak, amiért erre az adatra a figyelmemet felhívta.

³⁰ Baksay Sándor 1917:259., Szabó László 1978:151.

³¹ Bartsik Márton 1827:37., Tóth Béla 1984:13., Sáros András 1971:26.

³² Szolnok megye műemlékei 1988:119., Tóth Béla 1984:13.

³³ Blénessy János 1940:19.

minden jász világtalálkozónak egyik legünnepélyesebb ceremóniája a jászkapitány beiktatására, amikor megkapja a tisztséghez járó méltóság jelvényeket: a megbízatását igazoló oklevelet, a kapitányi medált, kardot, pecsétnyomót, a prémes mentét, a nyakra való és természetesen a Jászkürt hiteles másolatát, amelybe az eskütételt követően bort töltenek és a kapitány a jászokra, a kunokra és magyarokra köszönti.

Ezen újkori szokás ugyan régi hagyományokra épül, de teljesen más jelentéstartalom párosul hozzá.

A jászkapitány társadalmi tisztségében egy évig regnál, de újra választható, és haláláig megilleti az emeritus jászkapitány cím. Legfőbb feladata a jász hagyományok ápolása és a jász identitás erősítése.³⁴ (7. sz. fotó)

A kürt, mint hangszer

A kürtnek hangszerként való említése, már a történeti munkákban is előfordul, úgy mint táborigény, vadász vagy harci kürt,³⁵ hadi tárogató.³⁶ A későbbi szakirodalom pedig jelzőkürtként³⁸ határozza meg.

Az 1890-es évek elejéig az a mendemonda járta a kürtől, hogy Lehel vezér volt az, aki utoljára megfújta a kürtöt, s nincs emberfia, aki hangot tudna kicsalni belőle.³⁹ Ezt a vélekedést cáfolta meg 1898. augusztus 25-én Káldy Gyula, aki két dallam-töredéket játszott el rajta Jászberényben. Ugyanez alkalommal Beck Péter, a Magyar Operaház első kürtöse szintén eljátszott rajta egy rövid dallamot. E megszólaltatást követően hosszú ideig nem próbálkoztak a kürtön játszani. Talán ezzel magyarázható, hogy újból szárnyra kelt a hiedelem, a Lehel kürt ismét néma. 1953-ban Gyalog Rozi, a Falurádió akkori riportere egy dévaványai pásztorembert, Kádár Ferencet kérte meg a kürt megszólaltatására. A kürt palástján található számtalan hajszálrepedésen azonban minduntalan elszökött a levegő. Ekkor méhviasszal és kályha samottal alaposan betömökdték a repedéseket, s Kádár Ferenc a múzeum udvarán, Erdész Sándor múzeumigazgató jelenlétében megszólaltatta a kürtöt. Úgy harsant fel a kürt mélyen zengő, öblös hangja, mint a havasi kürt szokott a messzi hegytetőkön. A kürt hangját ekkor a Magyar Rádió is rögzítette, s hangarchívumában a mai napig megtalálható. E becses hangfelvétel másolatát 1998-ban a Jász Múzeum is megkapta Gyalog Rozitól.⁴⁰

A kürt újabb megszólaltatására több mint húsz év múlva került sor. 1974-ben a „Hazai Esték” című televíziós vetélkedő jászberényi közvetítésén Bakki Katalin, a Palotásy János Zeneiskola kürtös tanára játszotta el rajta a Káldy-féle dallam-töredéket. 1977. december 5-én a jászberényi zeneiskolában készült rádió-felvétel alkalmával Szalóczy Miklós kürtös tanár fújta meg ismét a Jászkürtöt. Mivel 1953 óta a kürtöt több alkalommal restaurálták, így a korábban belekerült tömítő anyagokat, a méhviaszt és a samottot is kitisztították belőle. Ennek következtében megszólaltatásakor a levegő ismét számtalan helyen futott ki a kürt palástján. Ezen oknál fogva Szalóczy Miklós egy fűvókát helyezett a kürtbe, s annak segítségével játszotta el rajta nemcsak a korábbi dallamokat, de egy-egy részletet a „Bécsi harangjátékok”-ból és a „Háry János” című daljátékból. 1995. július 29-én, a Jászkun Redemptio 250 éves évfordulója alkalmából rendezett Jászok Világtalálkozóját ugyancsak a Jászkürt hangjával nyitották meg Jászberényben. Szalóczy Miklós egy katonai felhívó jelet

³⁴ Bathó Edit 1999: 60-75., Bathó Edit 2014:59-79.

³⁵ Tudományos Gyűjtemény 1817. IV. I. 97.

³⁶ László Gyula 1973:10.

³⁷ Ipolyi Arnold 1854: 533.

³⁸ Csajághy György 2005:194-195., Selmeczi László 2008:152-158.

³⁹ Tóth Béla 1984:15.

⁴⁰ Redemptio 1998. V. évf. 6. sz. 7.

játszott el rajta. 1996-ban két alkalommal is megszólalt a kürt, mégpedig Budapesten. Először március 16-án a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett „Honfoglalás” című kiállítás megnyitóján szólaltatta meg Préda László, a Budapesti Fesztivál Zenekar trombitása. Préda egy aprócska dallamot komponált és játszott el a kürtön, míg ugyanez év június 30-án, a Hősök terén rendezett „Pesti búcsú” alkalmával a Fesztivál Zenekar másik tagja, Velencei Tamás csupán egy felhívó jelet játszott el rajta.

2008 óta rendezik meg Budapesten a Hősök terén a *Nemzeti vágta* elnevezésű lovas bemutatót és versenyt, amelynek döntő futama kezdettől fogva a Lehel kürtje hangjával indul. A Jász Múzeum igazgatója, a regnáló jászkapitány és felesége, valamint a szintén viseletbe öltözött fegyveres őr látványos ceremóniával viszik a kürtöt a díszemlvényhez, ahol megszólaltatása után veszi kezdetét a Vágta döntő futama. Az elmúlt hat esztendőben Préda László, Tóth Tamás és Bernhardt András kürtművészek szólaltatták meg a kürtöt. A kürt mélyen zengő, gyönyörű hangja méltó módon idézi meg jász-magyar múltunkat. (8. sz. fotó)

A Jászkürt a Jászság mai hagyományában

A Jászkürt, más néven Lehel kürtje a 18. század közepétől a jászok összetartozásának legfőbb szimbóluma. A kürtöt 1874 óta a Jász Múzeum őrzi, de ma sem csupán egy múzeumi tárgy, hanem napjainkban is a jász identitás egyik legfőbb kifejezője. Ennek megfelelően számos újkori szokás alakult ki körülötte, a különböző helyeken és alkalmakon való megjelenésére. A kürt mozzgatását szokáshagyományokra épülő protokoll szabályzat írja elő, melynek szigorú betartása a Jász Múzeum mindenkori igazgatójának, mint a kürt őrének a feladata és kötelessége.

Különösen hangsúlyos szerepet kap a Jászkürt a jászok világtalálkozóján. A jászkapitányok és huszárok kíséretében olykor az ünnepi szentmisére is beviszik, (9. sz. fotó) hangjával veszi kezdetét a díszünnepség, és hiteles másolatából iszik a jászkapitány tisztségébe való beiktatásakor.

Napjainkban a kürt másolatai is igen népszerűek, amelyet a legkülönbözőbb alapanyagokból (szalma, vessző, fa, gipsz, porcelán, üveg, arany, ezüst, mézeskalács, marcipán, égetett cukor) készítenek, s előszeretettel ajándékozzák.

A 17. századtól azonosítják a Jászkürtöt Lehel vezér legendás kürtjével, a jászok is e kettős szerepkörben illesztették be újkori hagyományörzésükbe. Időnként azonban hol egyik, hol pedig a másik megnevezése kap nagyobb hangsúlyt. Az 1940-es 50-es években előszeretettel nevezték Jászberényt „Lehel városának”, s ekkor a Lehel-kürtként való elnevezése volt népszerűbb. Az 1980-as évektől a Jászkürt-ként való elnevezése került előtérbe, napjainkban ismét egyre gyakrabban kerül szóba Lehel vezér és az ő kürtje. Ezt igazolja a 2014. május 30-án, Jászberény főterén felavatott Lehel vezér szobor is, Melocco Miklós és Párkányi Raab Péter szobrászművészek alkotása. (10. sz. fotó)

A Jászkürt, mint a jászok legfőbb jelképe önmagában is becses, drága kincs, Lehel kürtjeként azonban a magyar történelem egyik felbecsülhetetlen értékű ereklyéjeként tarthatjuk számon. Nem véletlenül vélekedett úgy róla Jerney János 1827-ben, hogy „...*A Jász-kürt az ősz kor egy jeles és megbecsülhetetlen maradványa, mellyhez hasonlót nagy gonddal keresve is alig találni.*”⁴¹

⁴¹ Jerney János 1827:80.

IRODALOM

Baksay Sándor

1917 *Összegegyűjtött irodalmi dolgozatai*. III. k. 258. Budapest

Bartsik Márton

1827 *Jász-berény Várossának esmértetése*. In: Tudományos Gyűjtemény
IV. k. 31-44.

Bathó Edit

1999 *A Jászkürt a néphagyományban*. In: (szerk. Pethő László) *Jászsági Évkönyv*
60-75. Jászberény, Jászsági Évkönyv Alapítvány

2014 *Jászkürt – Lehel kürtje*. In: (szerk. Rédei Panni – Nagy Nikolett)

Mozaikok Jászberény történetéből. 59-79. Jászberény, Jászkerület Nonprofit Kft.

Bél Mátyás

1975 *A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei*. In: Bács-Kiskun megye múltjából
7-51. Kecskemét

Blénessy János

1940 *Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben*
Jászberény

Bock Ferenc

1860 *Über den Gebrauch der Hörner im Alterthum und das Vorkommen geschnitzter*
Elfenbeinhörner im Mittelalter. In: *Mittelalterliche Kunstdenkmale des österr.*
Kaiserstaates. II.k. 137-138. Bécs

Botka János

1998 *Jász önkormányzati pecsétek és címermotívumok a XV-XIX. századból.*
Jászkunság füzetek 12. In: (szerk. Ujváry Zoltán) 67-91. *Jászság a magyar*
kultúrában. 67-91.
Szolnok

B.V.L.

1817 *Könyv-vizsgálgatások. Décsy Antal: A Jász-kürtön lévő Metszésekről és azoknak*
értelmekről. In: Tudományos Gyűjtemény, IV. k. 96-103.

Pest

Csajághy György

2005 *A „Lehel-kürt”. A Lovas népek kürtjei, rangjelző ivókörtjei és a „Lehel-kürt”*
Budapest

Gróf Gvadányi József

1890 *Egy falusi nótáriusnak budai utazása*
Budapest

Gyárfás István

1885 *A Jász-Kunok története IV. k.*
Budapest

Hampel József

1903 *A jász kürt domborművei*. In: *Archeológiai Értesítő* 97-116.

Horváth Péter

1820 *Értekezés a Jász-Kürtről, mely Lehel-Kürtjének is hívattatik*. In: *Értekezés a*
Kúnoknak és Jászoknak eredetéről. 143-156.
Pest

- Ipolyi Arnold
 1854 *Magyar Mythológia*
 Pest
- A Jász-Kürtről, melly Leel kürtjének is neveztetik.* In: Tudományos Gyűjtemény. IX:k.
 1838 Pest, 94-99.
- Jerney János
 1827 Gondolatok a Jász-Kürtről, ahoz hasonló több kürtök esmértetésével egy levél
 töredékben. In: *Tudományos Gyűjtemény.* 80-90. Pest
- Képes Krónika
 1978 Budapest
- Kiss Etele
 2000 *A jászberényi kürt – kései recenzió néhány elfeledett tanulmányhoz.*
 In: (szerk. Langó Péter) *A szállástól a mezővárosig. Tanulmányok Jászfényszaru
 és a Jászság múltjáról*
 Jászfényszaru
- Kiss József
 1978 *A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején*
 Budapest
- László Gyula
 1958 *Lehel kürtje*
 Budapest
 1973 *Lehel kürtje*
 Budapest
- Molnár Ferenc
 1788 *Jász-berény Várossában lévő Leel-Kürthének, vagy Jász-Kürtnek esmérete*
 Bécs
- Nemes Décsy Antal
 1814 *Az Jász, vagy is Ijász Kürtön lévő Metszésekről és azoknak Értelmekről*
 Miskolc
- Pesthy Frigyes
 1978 *Jászkunság*
 Kecskemét-Szolnok
- Pulszky Ferenc
 1897 *Magyarország Archeológiája. II.k.*
 Budapest
- Sáros András
 1971 *Jászberény műemlékei, emlékművei, emléktáblái*
 Jászberény
- Selmeczi László
 1998 *A Jászkürt.* In: *Redemptio.* III. évf. 1. sz. 8-10.
 2008 *Nemzeti ereklyénk a Jászkürt.* Jászsági Füzetek 42.
 Jászberény
- Szeremley Miklós
 1847 *Magyar Hajdan és Jelen c. folyóirat.* I. k. 3-4.
- Szolnok megye műemlékei*
 1988 Szolnok
- Tóth Béla
 1984 *Mendemondák*
 Békéscsaba

Tóth János

1976A *Jászkunság helyzete a 18. század végén* (Bedekovich Lőrinc kéziratos könyve)

Jászsági Füzetek 13.

Jászberény

Fotók jegyzéke

- 1.) Jászkürt – Lehel kürtje – fotó: Talabér Tamás
- 2.) Jászkisér pecsétje 1543-ból a kürt képével
- 3.) A Jászkun Kerület címere, 1746
- 4.) Vágó Ignác jászkapitány temetése, Jászapáti, 1855
- 5.) Díszjász oklevél 1937-ből
- 6.) A jászberényi szabó céh táblája a kürt képével 1769-ből
- 7.) Csikós Miklós regnáló jászkapitány kezében a Jászkürttel, Jászárokszállás, 2016.
fotó: Bugyi Gábor
- 8.) Bernhardt András a kürtöt fújja a Nemzeti Vágtán, Budapest, 2015.
fotó: Somogyi György
- 9.) A Jászkürt ünnepélyes bevitele a jászberényi Főtemplomba jászkapitányok és
huszárok kíséretében, 2013.
fotó: Bugyi Gábor
- 10.) Lehel vezér szobra Jászberény főterén
fotó: Baráth Károly